

יד א מ"י פ"ח מהלכות
לולב הלכה א סמנ
עשין מד טור ש"ע א"ח
ס"י מרמט סעיף ג:
בזו ב מ"י סס הלכה ג
וסמנ שס טוש"ע
א"ח סמנ מרמט סעיף ז:
בזו ג מ"י סס טוש"ע סס
סעיף ט:

רבינו הגנאל

בשאר מיני לולב בלבד,
אבל באתרוג אפי' ר'
יהודה מורי' דבעיני הדר,
והיבש פסול. אמר מר
ארבעת מיני' שבלולב,
כשם שאין פוחתין מהן
כן אין מוסיפין עליהן.
פשיטא, מהו דתימא
הואיל ואמר [חכמים]
לולב בן אגוד וכן
שאינו אגוד [כשר],
הלכך לא עריך אגוד,
האי יתירא דמוסיף על
אלו דתבטלה לחודיה
קאי ולא מיפסיל ביה,
קמ"ל דפסיל, אין מוסיפין
עליהן ואין פוחתין מהן.
לא מצא אתרוג לא
יביא פריש ולא רמון
ולא דבר אחר. פשיטא
דאתרוג בעינן, כדקיימא
לן דאתרוג הוא פרי עץ
הדר שכתוב [וי]. איצטרך
מהו דתימא לא מצא
אתרוג לייחוד דבר אחר, כי
הכי דלא לישתבח תורת
אתרוג, קמ"ל דלא. מאי
טעמא חיישינן דלמא אתי
למיטרך ואצ"ג דאיתיה
לאתרוג מייחוד דבר אחר,
אמר ה"א כי האי זה
פטר זה פטר ונפיק
מיניה חורבא, הילכך אסור
דבר אחר וזילתי אתרוג.
איני ר' יהודה בעי הדר
באתרוג, והתניא בברייתא
אתרוג יבש פסול, ור'
יהודה מכשיר. תיובתא
דרבא תיובתא. ואסיקנא
האי דפסיל ר' יהודה
בירוק ככרות, ובקטן
שהוא כגגו, לאו משום
דבעי הדר, אלא משום
דלא גמר פירא. והאי דבעי
ר' יהודה באתרוג גדול כדי
שיאחז שניהן, האתרוג
הגדול בידו אחת. לאו
משום דאיני הדר, אלא
משום דאית ליה הא
דרבא דאמר לולב בימין
ואתרוג בשמאל, ומנין
דשקיל לולב בשמאל בעי
לאתרוגיה לימין, ואם
האתרוג גדול מזה השיעור
דלמא בעידנא דמחליף

הוא"ל ואמר ר' יהודה לולב צריך אגוד אי מייחוד מינא אחרינא
האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. תימא כ"ש לרבנן
דמשמע לעיל דלר' יהודה משום דלריך אגוד אי אגוד ליה ממין אחר
הוה ליה חמשת המינין אבל לרבנן דאין לריך אגוד לא דהאי לחודיה
קאי והאי לחודיה קאי והכי נמי
אמרין צהדיא צפ' אלו הן הנחנקין
(סנהדרין דף פח:). גבי כל המוסיקין
גורע דאי סבירא לן לולב אין לריך
אגוד האי לחודיה קאי והאי לחודיה
קאי וי"ל דהכא מייירי בשנותן אותו
חוץ לאגוד לר' יהודה ואל"ת א"כ לא
ישבז מוספת האי מינא אחרינא
דקמייתיה כמו לרבנן דלעיל דאין לריך
אגוד וי"ל דלא דמי דכשיאגודי שלא
במינו אין לו ליהשבז כמוסיף משום
דאין זה כדרך גדילתו ומיניו שגולבז
צעינן בעינן גדילתו כדלקמן (דף מה:)
אבל לרבי יהודה דבעי אגוד יש לו
לישבז כמוסיף באגודתו דלכאגודי שלא
כדרך גדילתו והכא אפילו לרבי יהודה
קאמר (ט) דמייחוד מינא אחרינא ונקט
ליה כדרך גדילתו דלפילו חוץ לאגוד
חשיב כמוסיף וכ"ש לרבנן והא דקאמר
בסנהדרין (דף פח:). למ"ד אין לריך
אגוד האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי
לענין לענין דאין זה כל המוסיקין גורע
דלעולם ידי מזה יאל אלא דעובר
על צל מוסיקין והשתא ניחא דת"ק
אין מוסיקין עליהן ומסתמא היינו
רבנן צר פלוגתייהו דלא צעו אגוד
ואפ"ה איכא צל מוסיקין והיינו כגון
דנקיט ליה דרך גדילתו:

הירוק בבית. משמע שמראהו
כצבע שקורין ויר"ד
צבעו והיה צרכות משמע קלת
שדומה לאירנד"א צבעו דתנן התם
פ"ק (דף ט:). משיכיר צין תכלת
לכרתי משמע דמעט משונין זה מזה

ובמנחות פ' התכלת (דף מג:). אמרינן תכלת דומה לים וים דומה לרקיע וזהו כעין צבע שקורין (א) אירנד"א צבעו אבל צירושלמי משמע
שהוא צבע ויר"ד כעין עשבים דההיא דצין תכלת לכרתי מסיים ליה תכלת דומה לים וים דומה לעשבים ועשבים לרקיע וצפרק אלו
טריפות (חולין דף מז:). משמע דירוק דמי לחלמון של צינא שהוא כעין צבע ויר"ד צבעו דאמרין כגון ציעמא טרפה ופריך אלא ירוקה
דכשרה היכי דמי ככרתי וכן משמע בתוספתא דנגעים (ט) שדומה לשעוה דמינא ירוק צצירוקים ר' אלעזר אומר כשעוה וכחומל סומכוס
אומר ככנף טווס (ט) וכחרון של דקל וכן משמע צפ' צ' דנדה (דף יט:). גבי ה' דמים טמאים צאשה דתנן הירוק עקצבא צן מהללאל מטמא
ואמרין התם מנין לדם נדה שהוא אדום משמע דאין לטמאות צאשה אר"כ נטוה למראה אדומות וכל הצבעים שזכרתי אין בהן נטוה
למראה אדומות אלא צבע יאל"ה צבעו וקרא נמי מוכיח שהוא הנקרא ירוק כרכמיב (מהלל סג) ואצרותיה צירקרק חרוץ ובספר המנהגות
פ"י מנחם שהוא זהב הבא מן החוילה ודונש פ"י חרוץ זה אצן טוזה ופלוגתא דאמוראי היא דאמרין צבראשית רבה (פ' מ"ג) אקרא
דירק את חניניו ריש לקיש אמר שהירוקן צאצנים טוזה ומרגליות כמה דלת אמרת ואצרותיה צירקרק חרוץ פ"י שלא יהו להטוין אחר
המנוון ויתעסקו בהלל נפשות ר' לוי אומר צפרשת שוטרס הוריקן כמה דלת אמרת מי האש הירא וכן הלכז כלומר מעצירות צצין
ומצצישו צמה שהזקקו לחזור ואמרין צשילה ד' נדרים (ד' גז). וירק את חניניו רב ושמואל חד אמר שהוריקן בתורה צפרשת שוטרס
חד אמר שהוריקן צוהב פ"י קרא צצירקרק חרוץ קדריש וזהב דומה לצבע יאל"ה (ה) ומינהו אתרוג עיקרו דומה לשעוה ואותם אתרוגים הצאים
לפנינו ירוקים ככרתי כשרים אפילו לר' יהודה כשחורים למראה שאר אתרוגים אפילו צתלוש לאחר ששהו צכלי זמן מרובה דודאי גמר
פרייס: **שיעור אתרוג קבון.** אין זו פלוגתא דאתרוג הצוסר דפלגי צה ר"ע ורבנן לקמן צצירקין (ד' לו). דהא אפילו גדול כגגו
וכציה פסיל ליה ר"ע (ט) משום דלא צר זריעה לטעם אחד ולפי טעם שני משום דבעי הדר והאי דהכא אפילו לא צעי הדר פסיל ליה משום
דלא גמר פירא ולא כמו שפ"י צקונטרס לקמן אתרוג הצוסר כפול הלצן דההוא שיעורא אתמר גבי ענבים דצגמר צישולם נמי קטנים
הס אכל אתרוג שהוא פרי גדול אפילו יותר מצציה צוסר הוא כשסופו ליגדל יותר הרצה והכא צשאין סופו ליגדל יותר דאפילו ר"ע דפסיל
התם הכא מכשיר צכאגוז למר וכציה למר דחשיב גמר פרי אכל פחות מכלן לא חשיב גמר פרי אע"פ שאין סופו ליגדל יותר דיש
דצרים הרצה שלעולם לא ציואו לדי צישול פרי ומניו הוא צענבים שיש מהם שלעולם צוסר עוד יתכן דאפילו רבנן דמכשירי התם פסלי
הכא צפחות מכלן דאתרוג הצוסר חשיב פירא טפי וצפ"ק דמעשרות צירושלמי מני אתרוג הצוסר ר"ע אומר פרי וחכמים אומרים אינו
פרי: **דבר הדר באינו משנה לשנה.** אין עזאי הוא דדריש הכי לקמן צצירקין (ד' לה). ויש סס דרשות אחרות: (א) **ישל אשרה** וישל
עיר הנדחת פסול. צקוף כיסוי הדס (חולין ד' פט. ושס) דלמר רבא מלות לאו ליהנות ניתנו ומכסין צעפר עיר הנדחת ופריך מהא
דתינא שופר של ע"ז אס תקע לא יאל ולולב של ע"ז אס נטל לא יאל הוה מני לאקשווי ממתניתין דקתני של אשרה פסול אלא ניחא ליה
לאמתי מצרייתא משום דאסיק מעיקרא גבי לולב ושופר תקע יאל נטל יאל: **באשרה** דמשא דבתותי מיבתת שיעוריה. וכן צרייתא
דסוף כיסוי הדס (חולין ד' פט. ושס) דלס נטל לא יאל וכן לריך לתרך אשופר דקתני התם תקע לא יאל וצפ' ראוהו צ"ד (ר"ה ד' כח. ושס)
צשופר של ע"ז לא יתקע ואס תקע יאל וכן צפ' מלות חלילה (צמזות ד' ק: ושס) דאמר רבא צכנדל של ע"ז חליתמה כשרה ולא אמרינן דמכמת
שיעוריה דנהו צע"ז דנכרי דיש לה צישול וההוא דקתני לא יאל צע"ז דישראל שאינה צטיילה עולמית וא"ת ע"ז דנכרי נמי מדאגבה
קנייה ונעשה של ישראל דאמרין צפ' כל הצלמים (ע"ז ד' מ:). גזרינן דלמא מגבה לה והדר מצטל לה וי"ל כגון שהגביה על מנת שלא לקנות
דהא

צצני כרכין. שאין דרין על מקוס פרדסין ואין דקלים מניס סס: **אי מייחוד מינא אחרינא.** ולא אגוד ליה צהדיא: **כיון דאמר רבה (א) אתרוג צשמאל ולולב צימין.** משום דהכא תלת מלות ואתרוג חד מלוה וזימנין דמחלפין ליה שנותנין לו אתרוג צימין ולולב צשמאל וצריך להפכן מיד ליד ולאחוז אתרוג והולבז צאחת מידיו עד שיחליף ואי הוה גדול יותר מדאי שמה יפול מידיו ויפסיל שיארע צו נקב: **סיס צידו אהס גרסינן.** צ' אתרוגים צידו אחת צצמקוס הא' יאחו הלולב כשיהפכן: **הדר צאילנו משנה לשנה.** מהכא שמעינן דאתרוג אמר קרא שאין פרי אחר עושה קן: **לולב של ע"ז.** ששימשו צו לע"ז לכצד לפניו קרקע אי נמי שעצומה צלולב להעצירו לפניו או לורקה צו: **לא יטול.** דמאס לגצוה: **ואס נטל כשר.** ואע"ג דאסורי הלה הוא דמלות לאו ליהנות ניתנו כלומר אין קיוס מלות הנחת הגוף אלא עבודת עבד לרבו: **צאשרה דמשא.** אותם שהיו צשעת כיצוט א"י שהצריכן הכתוב שרפה כדכתיב (דברים יב) ואשריהם צשרפון צאס ולולב לריך שיעור והאי כמאן דמיתמת שיעוריה כיון דלשרעה קאי: **נפדק.** נסדקו ראשי העלין: **צפוף.** ראשו כפוף כגמון דומות לאיש גבן והזקן שראשיהן שחין וכפופין למטה: **קוץ**

רבה לולב בימין ואתרוג בשמאל וזימנין דמחלפין ליה ואתי לאפוכינהו ואתי לאיפסולי ואלא לרבי יהודה כתיב הדר ההוא (א) הדר באילנו משנה לשנה: **של אשרה** ושל עיר הנדחת: **ושל אשרה פסול** והאמר רבא (א) לולב של ע"ז לא יטול ואם נטל כשר הכא באשרה דמשא עסקין (ב) דכתותי מיבתת שיעוריה דיקא נמי דקתני דומיא דעיר הנדחת שמע מינה: **נקמם ראשו:** אמר רב הונא לא שנו אלא נקמם צאבל נסדק כשר ונסדק כשר והתניא: **לולב כפוף קוץ**

ובמנחות פ' התכלת (דף מג:). אמרינן תכלת דומה לים וים דומה לרקיע וזהו כעין צבע שקורין (א) אירנד"א צבעו אבל צירושלמי משמע
שהוא צבע ויר"ד כעין עשבים דההיא דצין תכלת לכרתי מסיים ליה תכלת דומה לים וים דומה לעשבים ועשבים לרקיע וצפרק אלו
טריפות (חולין דף מז:). משמע דירוק דמי לחלמון של צינא שהוא כעין צבע ויר"ד צבעו דאמרין כגון ציעמא טרפה ופריך אלא ירוקה
דכשרה היכי דמי ככרתי וכן משמע בתוספתא דנגעים (ט) שדומה לשעוה דמינא ירוק צצירוקים ר' אלעזר אומר כשעוה וכחומל סומכוס
אומר ככנף טווס (ט) וכחרון של דקל וכן משמע צפ' צ' דנדה (דף יט:). גבי ה' דמים טמאים צאשה דתנן הירוק עקצבא צן מהללאל מטמא
ואמרין התם מנין לדם נדה שהוא אדום משמע דאין לטמאות צאשה אר"כ נטוה למראה אדומות וכל הצבעים שזכרתי אין בהן נטוה
למראה אדומות אלא צבע יאל"ה צבעו וקרא נמי מוכיח שהוא הנקרא ירוק כרכמיב (מהלל סג) ואצרותיה צירקרק חרוץ ובספר המנהגות
פ"י מנחם שהוא זהב הבא מן החוילה ודונש פ"י חרוץ זה אצן טוזה ופלוגתא דאמוראי היא דאמרין צבראשית רבה (פ' מ"ג) אקרא
דירק את חניניו ריש לקיש אמר שהירוקן צאצנים טוזה ומרגליות כמה דלת אמרת ואצרותיה צירקרק חרוץ פ"י שלא יהו להטוין אחר
המנוון ויתעסקו בהלל נפשות ר' לוי אומר צפרשת שוטרס הוריקן כמה דלת אמרת מי האש הירא וכן הלכז כלומר מעצירות צצין
ומצצישו צמה שהזקקו לחזור ואמרין צשילה ד' נדרים (ד' גז). וירק את חניניו רב ושמואל חד אמר שהוריקן בתורה צפרשת שוטרס
חד אמר שהוריקן צוהב פ"י קרא צצירקרק חרוץ קדריש וזהב דומה לצבע יאל"ה (ה) ומינהו אתרוג עיקרו דומה לשעוה ואותם אתרוגים הצאים
לפנינו ירוקים ככרתי כשרים אפילו לר' יהודה כשחורים למראה שאר אתרוגים אפילו צתלוש לאחר ששהו צכלי זמן מרובה דודאי גמר
פרייס: **שיעור אתרוג קבון.** אין זו פלוגתא דאתרוג הצוסר דפלגי צה ר"ע ורבנן לקמן צצירקין (ד' לו). דהא אפילו גדול כגגו
וכציה פסיל ליה ר"ע (ט) משום דלא צר זריעה לטעם אחד ולפי טעם שני משום דבעי הדר והאי דהכא אפילו לא צעי הדר פסיל ליה משום
דלא גמר פירא ולא כמו שפ"י צקונטרס לקמן אתרוג הצוסר כפול הלצן דההוא שיעורא אתמר גבי ענבים דצגמר צישולם נמי קטנים
הס אכל אתרוג שהוא פרי גדול אפילו יותר מצציה צוסר הוא כשסופו ליגדל יותר הרצה והכא צשאין סופו ליגדל יותר דאפילו ר"ע דפסיל
התם הכא מכשיר צכאגוז למר וכציה למר דחשיב גמר פרי אכל פחות מכלן לא חשיב גמר פרי אע"פ שאין סופו ליגדל יותר דיש
דצרים הרצה שלעולם לא ציואו לדי צישול פרי ומניו הוא צענבים שיש מהם שלעולם צוסר עוד יתכן דאפילו רבנן דמכשירי התם פסלי
הכא צפחות מכלן דאתרוג הצוסר חשיב פירא טפי וצפ"ק דמעשרות צירושלמי מני אתרוג הצוסר ר"ע אומר פרי וחכמים אומרים אינו
פרי: **דבר הדר באינו משנה לשנה.** אין עזאי הוא דדריש הכי לקמן צצירקין (ד' לה). ויש סס דרשות אחרות: (א) **ישל אשרה** וישל
עיר הנדחת פסול. צקוף כיסוי הדס (חולין ד' פט. ושס) דלמר רבא מלות לאו ליהנות ניתנו ומכסין צעפר עיר הנדחת ופריך מהא
דתינא שופר של ע"ז אס תקע לא יאל ולולב של ע"ז אס נטל לא יאל הוה מני לאקשווי ממתניתין דקתני של אשרה פסול אלא ניחא ליה
לאמתי מצרייתא משום דאסיק מעיקרא גבי לולב ושופר תקע יאל נטל יאל: **באשרה** דמשא דבתותי מיבתת שיעוריה. וכן צרייתא
דסוף כיסוי הדס (חולין ד' פט. ושס) דלס נטל לא יאל וכן לריך לתרך אשופר דקתני התם תקע לא יאל וצפ' ראוהו צ"ד (ר"ה ד' כח. ושס)
צשופר של ע"ז לא יתקע ואס תקע יאל וכן צפ' מלות חלילה (צמזות ד' ק: ושס) דאמר רבא צכנדל של ע"ז חליתמה כשרה ולא אמרינן דמכמת
שיעוריה דנהו צע"ז דנכרי דיש לה צישול וההוא דקתני לא יאל צע"ז דישראל שאינה צטיילה עולמית וא"ת ע"ז דנכרי נמי מדאגבה
קנייה ונעשה של ישראל דאמרין צפ' כל הצלמים (ע"ז ד' מ:). גזרינן דלמא מגבה לה והדר מצטל לה וי"ל כגון שהגביה על מנת שלא לקנות
דהא

(א) [צ"ל לו, ג] [לקמן ג.
ר' יהודה אומר אגוד כשר
שאינו אגוד פסול וש"ט,
(א) לקמן לה: ד' (ד) [סס],
(א) [סס], (ו) לקמן לו:
(ו) [לקמן לה], (ח) חולין
פט. ע"ש, ט) [ע"י מוס'
לקמן לה. ד"ה לפי,
(י) צ"ל: רבא, ט) [וע"ע
מוס' סנהדרין פט: ד"ה
אי צמזבו גירסת ר"ח
בגויא דהכא], (ז) וצ"ל א,
גרי"ן, (ח) וצ"ל בלו"א,
(ט) צ"ל גע"ב, (ס) [פרק
א], (ט) [במקפתא איתא
ובחורן], (פ) [וע"ע מוס'
חולין מז: ד"ה אלא
ירוקה], (צ) [לקמן לו וע"י
כמה"מ], (ק) [ג' ש"ל
ר' אבהו, ט] [ש"ך לעיל
במשנה טז:].

הגהות הב"ח

(א) גמ' כיון דלמר רבא
אתרוג בשמאל ולולב
בימין וזימנין: (ב) תוס'
ד"ה והוא וכו' לר' יהודה
קאמר דאי מייחוד מינא:

מוסף רש"י

משום ראה. דממיה
(לעיל כח). ככרתי.
כשיסו פריי (לקמן טז:).
ובגדול. שלא יאל גדול
יותר מדי (סח).

רבינו הגנאל (המשך)

ליה משמאליה לימיניה
נפיל מידיה ומפנים ואתי
לאיפסולי, לפיכך מצריך
להיות שיעור נטילת
שניהם בידו אחת. והאי
דכתי' באריותא הדר,
דריש ביה ר' יהודה פרי
הדר באילנו משנה לשנה,
ומאי ניהו אתרוג. ירושלמי
היבש פסול, דכתיב לא
המתים וגו'. הני בשם
ר' יהודה היבש כשר,
שהרי בכרכי הים מורשיין
לולביהון לבנין. אמרו
לו, אין למידין מן הדרק.
בעון קומי ר' בון, מה בין
קטום (א) ליבש הצוצית,
אמר להן זה הדר וזה אינו
הדר. של אשרה. אוקימנא
באשריה דמשא, דלשריפה
קאי. אבל שאר אישיות
לא יטול, ואם נטל כשר.
נקמם ראשו פסול. אבל
אם נסדק ולא נפדד כשר,
והאי דתניא

(א) גי' רבינו האו הווא גס
תמוס' סנהדרין פס ע"ג ד"ה
אי צשם רבינו ע"ש.
(ב) צירושלמי איתא קתמא מכו
כינו ליבש ומפרש רבינו דקאי
על האצטעל דיבש צלימו מכו
וכן פ"י הפ"ט שם ודלג
הק"ע.